

การบริหารจัดการหนี้สินภาคครัวเรือนตามแนวทางเกษตรอินทรีย์ของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนตำบลป่าอ้อ
อำเภอลานสัก จังหวัดอุทัยธานี

The liabilities management of household sector as guidelines of the organic of community
enterprise in Lansak district, Uthai Thani

มานิตย์ สิงห์ทองชัย¹และรติมา ภูริรุ่งกัญญา²

¹สาขาวิชาเศรษฐศาสตร์และ²สาขาวิชาการบริหารทรัพยากรมนุษย์และการจัดการ คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครสวรรค์
398 หมู่ 9 ตำบลนครสวรรค์ตก อำเภอเมือง จังหวัดนครสวรรค์ 60000 E- mail: manit.s@nsru.ac.th

บทคัดย่อ

การวิจัยในครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาบริบทของชุมชน และกลุ่มวิสาหกิจชุมชนตำบลป่าอ้อ อำเภอลานสัก จังหวัดอุทัยธานี และ2) เพื่อศึกษารูปแบบการบริหารจัดการและการแก้ไขปัญหาหนี้สินภาคครัวเรือนตามแนวทางเกษตรอินทรีย์ของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนตำบลป่าอ้อ อำเภอลานสัก จังหวัดอุทัยธานี กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยคือ ประชาชน ปรชาญชาวบ้าน ผู้นำชุมชน จำนวน 132 คน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยเป็นแบบสัมภาษณ์เจาะลึก การสนทนากลุ่ม และแบบบันทึกการสนทนากลุ่ม โดยใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหา

ผลการศึกษาพบว่า ปัญหาหนี้สินเป็นปัญหาที่ครอบคลุมเกษตรกรแทบจะทุกหลังคาเรือนในตำบลป่าอ้อ อำเภอลานสัก จังหวัดอุทัยธานี และรายได้ที่เกิดจากการผลิตภาคการเกษตรของครัวเรือนนั้นไม่เพียงพอต่อการชำระหนี้สินรวมทั้งค่าใช้จ่ายต่างๆในชีวิตประจำวันของสมาชิก แต่เนื่องจากเงื่อนไขที่เป็นศักยภาพของชุมชนในด้านต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นทรัพยากรที่เป็นปัจจัยการผลิตสำคัญ เงื่อนไขทางสังคมวัฒนธรรม เงื่อนไขของกลุ่มองค์กรและกลุ่มอาชีพ เป็นเงื่อนไขของศักยภาพของแกนนำชุมชนและเกษตรกรในการปรับตัว ทำให้การแก้ไขปัญหาหนี้สินประสบความสำเร็จ ผ่านกระบวนการดำเนินการ 4 กิจกรรม คือ 1) กิจกรรมการลดต้นทุนการผลิต ประกอบไปด้วย การแลกเปลี่ยนแรงงาน การใช้ปุ๋ยอินทรีย์น้ำ ปุ๋ยพืชสด หรือสารชีวภาพ การเรียนรู้เพื่อวิเคราะห์ธาตุอาหารของดิน 2) กิจกรรมการกระจายความเสี่ยง ประกอบไปด้วย การลดพื้นที่เพาะปลูก การปลูกพืชผสมผสานการเลี้ยงสัตว์ผสมผสาน 3) กิจกรรมการเพิ่มรายได้ ประกอบไปด้วย การแปรรูปผลผลิต การปลูกพืชเลี้ยงสัตว์เสริมรายได้ รายได้ โดยส่งเสริมให้มีการปลูกข้าวพันธุ์ดี (ข้าวปลอดสารพิษ) เพื่อไว้บริโภคในครัวเรือนและจำหน่าย, ส่งเสริมให้ตั้งกลุ่มอาชีพต่างๆ ในตำบลและ 4) กิจกรรมการลดรายจ่าย โดยต้องมีหลักเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในการดำรงชีวิต รวมถึงการสร้างเครือข่ายร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันเป็นสำคัญ

คำสำคัญ: การบริหารจัดการหนี้สิน, วิสาหกิจชุมชน,เกษตรอินทรีย์

Abstract

The purposes of this research are to 1) study the state of community context and community enterprise Lan Sak district, Uthai Thani and 2) to study the model and the liabilities management of household sector as guidelines of the organic of community enterprise in Lansak district, Uthai Thani. The subjects used in the research are 132 people consisting of community leaders, local scholars and local people. The research instruments used are an interviewed in depth form group discussion and a questionnaire by content analysis

The results revealed that liabilities problem almost all households in the parish family farmers Lan Sak, Uthai Thani. The income generated from the production of agricultural households is not sufficient to pay debt, including costs. However, because of the potential conditions of the community in various fields. Whether the resource is important inputs socio-cultural conditions. Terms of groups, organizations and professional groups as a condition of potential community leaders and farmers to adapt. The debt problems successfully. Through procedures performed four activities: 1) reducing production costs include labor exchange. The use of organic fertilizers and green manure or biological substances. Learning to analyze soil nutrients 2) diversification includes reducing the acreage. Integrated crop livestock integration 3) increasing revenue consists processing productivity. Cropping, livestock income revenues by encouraging the planting of rice varieties. Rice (nontoxic) intended for household consumption and sale, encourage the professional groups in the district, and 4) reducing expenses. Must be

Sufficiency used to sustain life. Including the creation of a network share their learning is important.

Keywords: liabilities management, community enterprise

1. บทนำ

ภาคการเกษตรเป็นภาคเศรษฐกิจที่มีความสำคัญและเป็นอาชีพพื้นฐานของประเทศไทยและเป็นเครื่องกำหนดความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน [1] แต่การประกอบอาชีพเกษตรกรรมยังมีปัญหาต่างๆ มากมายที่ทำให้เกษตรกรประสบความล้มเหลวในการประกอบอาชีพ และยังคงเป็นกลุ่มอาชีพที่ยากจนกว่ากลุ่มอาชีพอื่นๆ การประกอบอาชีพมีความซับซ้อนมากขึ้น เกษตรกรต้องใช้ความสามารถรวมทั้งปัจจัยต่างๆ ในการผลิตเพิ่มมากขึ้น เช่น ปุ๋ย สารเคมีกำจัดวัชพืช ยาฆ่าแมลง และศัตรูพืช เครื่องมือ เครื่องจักรในการผลิต ความรู้ในการประกอบอาชีพและเทคโนโลยีที่ทันสมัย ปัจจัยต่างๆ เหล่านี้ทำให้เกษตรกรต้องใช้ความพยายามในการจัดหาใช้ในไร่นาของตน เพื่อเพิ่มผลผลิตให้มีคุณภาพตามความต้องการของตลาด แต่เนื่องจากเกษตรกรส่วนใหญ่มีฐานะยากจน รายได้จากการเกษตรอย่างเดียวไม่เพียงพอต่อการครองชีพ โดยเฉพาะในสภาวะวิกฤติเศรษฐกิจปัจจุบัน เกษตรกรประสบปัญหาด้านการผลิตทำให้รายได้ไม่เพียงพอส่งผลให้ขาดแคลนเงินทุนที่นำไปใช้จ่ายเพื่อประกอบ การผลิตทางออกของเกษตรกรเพื่อให้ได้มาซึ่งปัจจัยในการลงทุนต่างๆ เหล่านี้คือ การกู้ยืม ทั้งจากตลาดการเงินในระบบ เช่น สหกรณ์ สถาบันการเงิน ธนาคาร เป็นต้น และจากตลาดการเงิน นอกกระบบ เช่น พ่อค้าคนกลาง นายทุนปล่อยเงินกู้ในท้องถิ่น

นอกจากนี้ยังมีปัญหาอื่นๆ ที่เกษตรกรต้องประสบในการประกอบอาชีพ เช่น ราคาผลผลิตไม่มั่นคง ถูกเอารัดเอาเปรียบทางการตลาดจากกลุ่มพ่อค้าคนกลางหรือกลุ่มนายทุนที่มีปัจจัยและโอกาสมากกว่าซึ่งมีผลทำให้การมีรายได้ของเกษตรกรต่ำลงไม่เพียงพอต่อการปรับปรุงกรรมวิธีการผลิต และยังคงต้องมีการหนี้สินอยู่ จนไม่สามารถปลดเปลื้องภาระให้แก่ตนเองได้ เมื่อขายผลผลิตในไร่นาของตนเองได้แล้วก็นำเงินไปชำระหนี้พร้อมดอกเบี้ย ส่วนที่เหลือนำมาใช้จ่ายบริโภคในครัวเรือนและเมื่อถึงฤดูกาลเพาะปลูกใหม่ก็จะกลับไปใช้สินเชื่อเพื่อนำมาลงทุนเช่นเดิมต่อไป จะเห็นได้ว่าเกษตรกรยังคงมีฐานะยากจนอยู่ และไม่สามารถช่วยเหลือตนเองได้ เกิดปัญหาหนี้สินเกษตรกร นับเป็นปัญหาที่หนักที่สุด และเป็นผลสืบเนื่องมาจากการล่มสลายของระบบเกษตรและการจัดการชีวิตของเกษตรกร หนี้สินเกษตรกรจึงเป็นทุกข์เรื้อรังของเกษตรกรมายาวนานและมีแนวโน้มที่จะวิกฤตมากขึ้นทุกปีจึงถือได้ว่าเกษตรกร เป็นปัญหาในระดับชุมชน แต่การแก้ไขปัญหาหนี้สินกลับมีลักษณะของการแก้ไขในระดับครอบครัวหรือระดับปัจเจกไม่มีภาพของการทำกิจกรรมแก้ไขปัญหาร่วมกันในระดับชุมชนเหมือนปัญหาอื่นๆ ที่มีธรรมชาติของการแก้ไขปัญหาคือต้องอาศัยการร่วม

แรงรวมพลังระดับชุมชน ไม่สามารถที่จะกระทำเพียงลำพังครอบครัวใดครอบครัวหนึ่งได้ เช่น การทำเหมืองฝาย ขณะที่เป็นปัญหาหนี้สินเป็นปัญหาที่มีผลกระทบต่อและอยู่ในความรับผิดชอบโดยตรงระดับครอบครัว อีกทั้งการแก้ไขปัญหานี้สินไม่มีพัฒนาการของกิจกรรมที่ดำเนินร่วมกันมาก่อน ปัญหาหนี้สิน เป็นปัญหาที่มีความเกี่ยวข้องโดยตรงกับปัญหาในการผลิตภาคเกษตรซึ่งภายใต้บริบทของเศรษฐกิจสังคมในยุคปัจจุบันการผลิตพืชผลการเกษตรเชิงพาณิชย์มีแนวโน้มที่เสี่ยงต่อภาวะขาดทุนสูงมาก

เฝ้าชนกลุ่มเกษตรกรชุมชนตำบลป่าอ้อ ก็เป็นอีกกลุ่มหนึ่งซึ่งประสบปัญหาหนี้สินเกษตรกร แต่ชุมชนตำบลป่าอ้อมีการส่งเสริมอาชีพแบบบูรณาการจนเกิดการรวมกลุ่มเป็นวิสาหกิจชุมชนที่มีการดำเนินงานอย่างเข้มแข็ง ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มข้าวปลอดภัยชุมชน กลุ่มปุ๋ยอินทรีย์ทำให้เกิดระบบวงจร แต่ทว่าการบริหารจัดการดังกล่าวยังประสบปัญหาเกี่ยวกับการส่งเสริมการมีส่วนร่วมและตระหนักของคนในชุมชนให้มีการดำเนินชีวิตมีความสุข อาจเนื่องจากประชาชนบางส่วนยังมีพฤติกรรมในลักษณะของการพึ่งพาระบบเศรษฐกิจแบบฉาบฉวย โดยทำให้เกิดความไม่ต่อเนื่องและยั่งยืน ส่งผลทำให้สัดส่วนระหว่างรายจ่ายซึ่งมีประมาณ 58% ประมาณ 20% เป็นสัดส่วนของหนี้สินซึ่งมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องทุกปี[2] จะเห็นได้ว่าจากระบบปัญหาหนี้สินเป็นปัจจัยสำคัญในการดำรงชีวิตอย่างมีความสุข ดังนั้นจึงมุ่งเน้นในการแก้ไขปัญหาหนี้สินแต่เป็นในระบบแนวราบเพื่อเป็นโมเดลเบื้องต้นและต่อยอดเครือข่ายของกลุ่มต่อไป ดังนั้นการศึกษาแนวทางการแก้ไขปัญหานี้สินภาคครัวเรือนด้วยเกษตรกรอินทรีย์แบบครบวงจรของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนตำบลป่าอ้อ อำเภอถ้ำเสือ จังหวัดอุทัยธานี จะเป็นรูปแบบการบริหารจัดการหนี้สินภาคครัวเรือนและเป็นแนวทางในการแก้ไขปัญหาหนี้สินภาคครัวเรือนของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนตำบลป่าอ้อและชุมชนใกล้เคียงให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกันซึ่งจะส่งผลทำให้เกิดเครือข่ายวิสาหกิจที่เข้มแข็งและแก้ไขปัญหานี้สินในระบบแนวราบเพื่อเป็นโมเดลเบื้องต้นและต่อยอดเครือข่ายของกลุ่มต่อไป

2. วัตถุประสงค์

2.1 เพื่อศึกษาบริบทชุมชนและปัญหาของวิสาหกิจชุมชนตำบลป่าอ้อ อำเภอถ้ำเสือ จังหวัดอุทัยธานี

2.2 เพื่อศึกษารูปแบบการบริหารจัดการและการแก้ไขปัญหาหนี้สินภาคครัวเรือนตามแนวทางเกษตรอินทรีย์ของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนตำบลป่าอ้อ อำเภอถ้ำเสือ จังหวัดอุทัยธานี

3. ทฤษฎี กรอบแนวคิดการวิจัยและผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

3.1 แนวคิดเกี่ยวกับเกษตรอินทรีย์ เป็นการทำการเกษตรแบบองค์รวม ซึ่งแตกต่างอย่างมากจากระบบเกษตรแผนใหม่ที่มุ่งเน้นการใช้ปัจจัยการผลิตต่างๆ เพื่อเพิ่มผลผลิตเฉพาะพืชที่ปลูกซึ่งเป็นแนวคิดแบบแยกส่วน เพราะให้ความสนใจเฉพาะแต่ผลผลิตของพืช

หลักที่ปลูก โดยไม่ได้คำนึงถึงผลกระทบต่อทรัพยากรการเกษตรหรือนิเวศการเกษตร สำหรับเกษตรกรอินทรีย์ซึ่งเป็นการเกษตรแบบองค์รวมจะให้ความสำคัญกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและระบบนิเวศการเกษตร โดยเฉพาะอย่างยิ่งการฟื้นฟูความอุดมสมบูรณ์ของดิน, การรักษาแหล่งน้ำให้สะอาดและฟื้นฟูความหลากหลายทางชีวภาพของฟาร์ม ทั้งนี้เพราะแนวทางเกษตรอินทรีย์อาศัยกลไกและกระบวนการของระบบนิเวศในการทำการผลิต จากเหตุผลที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น เกษตรอินทรีย์จึงปฏิเสธการใช้สารกำจัดศัตรูพืชและปุ๋ยเคมี[3] เนื่องจากสารเคมีการเกษตรเหล่านี้มีผลกระทบต่อกลไกและกระบวนการของระบบนิเวศ นอกเหนือจากการปฏิเสธการใช้สารเคมีการเกษตรแล้ว เกษตรอินทรีย์ยังให้ความสำคัญกับการสร้างสมดุลของวงจรของธาตุอาหาร, การประหยัดพลังงาน, การอนุรักษ์ระบบนิเวศการเกษตร และฟื้นฟูความหลากหลายทางชีวภาพ ซึ่งถือได้ว่าเกษตรอินทรีย์เป็นการบริหารจัดการฟาร์มเชิงบวก (Positive management) และการจัดการเชิงบวกนี้เองที่ทำให้เกษตรกรอินทรีย์แตกต่างอย่างสำคัญจากเกษตรกรที่ไม่ใช้สารเคมีแบบปล่อยปะละเลย (ที่มีก้ออ้างว่าเป็นเกษตรตามแบบธรรมชาติ) หรือเกษตรปลอดสารเคมีและเกษตรกรไร้สารพิษที่พึ่งพู่ในบ้านเรามาหลายปี เนื่องจากเกษตรอินทรีย์เป็นเกษตรที่ให้ความสำคัญกับการทำฟาร์มเชิงสร้างสรรค์ (เพื่ออนุรักษ์และฟื้นฟูระบบนิเวศการเกษตรในไร่นา) ดังนั้นเกษตรกรที่หันมาทำเกษตรอินทรีย์จึงจำเป็นต้องพัฒนาการเรียนรู้เกี่ยวกับธรรมชาติและกระบวนการจัดการฟาร์มของตนเองเพิ่มขึ้นด้วย ผลที่ตามมาคือเกษตรกรอินทรีย์จึงเป็นแนวทางการเกษตรที่ตั้งอยู่บนกระบวนการแห่งการเรียนรู้และภูมิปัญญา เพราะเกษตรกรต้องสังเกต, ศึกษา, วิเคราะห์-สังเคราะห์ และสรุปบทเรียนที่เกี่ยวกับการทำการเกษตรของฟาร์มตนเอง ซึ่งจะมีเงื่อนไขทั้งกายภาพ (เช่น ลักษณะของดิน ภูมิอากาศ และภูมินิเวศ) [5] รวมถึงเศรษฐกิจสังคมที่แตกต่างจากพื้นที่อื่นเพื่อคัดสรรและพัฒนาแนวทางเกษตรอินทรีย์ที่เหมาะสมและเหมาะสมกับฟาร์มของตัวเองอย่างแท้จริง นอกจากนี้เกษตรกรอินทรีย์ยังให้ความสำคัญกับเกษตรกรผู้ผลิตและชุมชนท้องถิ่น เกษตรอินทรีย์มุ่งหวังที่จะสร้างความมั่นคงในการทำการเกษตรสำหรับเกษตรกร ตลอดจนอนุรักษ์และฟื้นฟูวิถีชีวิตของชุมชนเกษตรกรรม วิธีการผลิตของเกษตรกรอินทรีย์เป็นวิธีการผลิตที่เกษตรกรต้องอ่อนน้อมและเรียนรู้ในการดัดแปลงการผลิตของตนให้เข้ากับวิถีธรรมชาติ อาศัยกลไกของธรรมชาติ เพื่อทำการเกษตร ฉะนั้นแนวทางสำคัญของเกษตรกรอินทรีย์ ก็คือ การอนุรักษ์ระบบนิเวศการเกษตรและสิ่งแวดล้อมด้วยการปฏิเสธการใช้สารเคมีสังเคราะห์ทุกชนิด ทั้งนี้เพราะปัจจัยการผลิตที่เป็นสารเคมีสังเคราะห์ทำลายสมดุลของระบบนิเวศการเกษตรและส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม สารเคมีป้องกันกำจัดเชื้อรา และสารเคมีกำจัดวัชพืช มีผลต่อสิ่งมีชีวิตต่างที่อยู่ในฟาร์มทั้งที่อยู่บนผิวดิน เช่น สัตว์แมลง และจุลินทรีย์ในกลไกของธรรมชาติสิ่งมีชีวิตต่างๆเหล่านี้มีบทบาทสำคัญในการสร้างสมดุลของนิเวศการเกษตร ไม่ว่าจะเป็น

การช่วยควบคุมประชากรของสิ่งมีชีวิตอื่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งศัตรูพืชหรือการพึ่งพาอาศัยกันในการดำรงชีวิต เช่น การผสมเกสร และการช่วยย่อยสลายสารอินทรีย์วัตถุ ซึ่งสิ่งมีชีวิตเหล่านี้ส่วนใหญ่มีทั้งที่เป็นประโยชน์ต่อพืชที่ปลูกแต่อย่างใดแต่การใช้สารเคมีกำจัดศัตรูพืชนั้นมีผลทำลายสิ่งมีชีวิตทั้งหมดโดยเฉพาะอย่างยิ่งสิ่งมีชีวิตที่เป็นประโยชน์ในขณะที่โรคและแมลงศัตรูพืชมักจะมีความสามารถพิเศษในการพัฒนาภูมิคุ้มกันต่อสารเคมี ดังนั้นเมื่อมีการใช้สารเคมีกำจัดศัตรูพืช แมลงที่เป็นประโยชน์จึงถูกทำลายได้โดยง่ายในขณะที่แมลงศัตรูพืชสามารถอยู่รอดได้โดยไม่เป็นอันตราย[4] แม้แต่ปุ๋ยเคมีก็มีผลเสียต่อจุลินทรีย์และสิ่งมีชีวิตในดิน ทำให้สมดุลของนิเวศดินเสีย ดังนั้นเกษตรกรอินทรีย์จึงห้ามไม่ให้ใช้ปัจจัยการผลิตที่เป็นสารเคมีสังเคราะห์ทุกชนิดในการเพาะปลูก นอกเหนือจากการอนุรักษ์แล้วแนวทางเกษตรอินทรีย์ยังเน้นให้เกษตรกรต้องฟื้นฟูสมดุลและความอุดมสมบูรณ์ของระบบนิเวศด้วย ซึ่งหลักการนี้ทำให้เกษตรกรอินทรีย์มีความแตกต่างอย่างมากจากระบบเกษตรปลอดสารเคมีที่รู้จักกันในประเทศไทย แนวทางหลักการในการฟื้นฟูนิเวศการเกษตรก็คือ การปรับปรุงบำรุงดินด้วยอินทรีย์วัตถุและการเพิ่มความหลากหลายทางชีวภาพ สำหรับระบบเกษตรอินทรีย์ดินถือว่าเป็นกุญแจสำคัญเพราะการปรับปรุงบำรุงดินทำให้ดินไม่ได้รับธาตุอาหารอย่างครบถ้วนและสมดุล ซึ่งจะช่วยให้ต้นไม้แข็งแรงมีความต้านทานต่อการระบาดของโรคและแมลงอันจะทำให้เกษตรกรไม่จำเป็นต้องพึ่งพาการใช้สารเคมีกำจัดศัตรูพืช ทั้งยังสามารถเพิ่มผลผลิตได้อย่างยั่งยืนกว่าการเพาะปลูกด้วยระบบเกษตรเคมีอีกด้วย

3.2 แนวคิดเกี่ยวกับการพึ่งพาตนเองด้านปัจจัยการผลิต จากการศึกษาที่เกษตรกรอินทรีย์มีแนวทางที่มุ่งให้เกษตรกรพยายามผลิตปัจจัยการผลิตต่างๆ เช่น ปุ๋ยอินทรีย์เมล็ดพันธ์ ฯลฯ ด้วยตนเองในฟาร์มให้ได้มากที่สุด แต่ในกรณีที่เกษตรกรไม่สามารถผลิตได้เอง(เช่น มีพื้นที่การผลิตไม่พอเพียง หรือต้องมีการลงทุนสูงสำหรับการผลิตปัจจัยการผลิตที่จำเป็นต้องใช้) เกษตรกรก็สามารถหาซื้อปัจจัยการผลิตจากภายนอกฟาร์มได้ แต่ควรเป็นปัจจัยการผลิตที่มีอยู่แล้วในท้องถิ่น แนวทางนี้เป็นไปตามหลักการสร้างสมดุลของวงจรธาตุอาหารที่กระตุ้นให้เกษตรกรพยายามจัดสมดุลของวงจรธาตุอาหารในระบบที่เล็กที่สุด(ซึ่งคือในฟาร์มของเกษตรกร) และมีความสอดคล้องกับนิเวศของท้องถิ่น อันจะช่วยสร้างเสถียรภาพและความยั่งยืนของระบบการผลิตในระยะยาว นอกจากนี้การเลือกใช้ปัจจัยการผลิตที่มีอยู่ในท้องถิ่นยังเป็นการใช้ทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพ และลดปัญหาผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการขนย้ายปัจจัยการผลิตเป็นระยะทางไกลๆการพึ่งพาตนเองด้านปัจจัยการผลิตยังมีนัยเศรษฐกิจและสังคมที่สำคัญ กล่าวคือ เกษตรอินทรีย์ไม่ใช่เพียงแค่เทคนิคการผลิต แต่เป็นวิถีชีวิตและกระบวนการทางสังคมจากประสบการณ์ของการพัฒนาระบบเกษตรที่ผ่านมา เกษตรกรสูญเสียการเข้าถึงและการควบคุมปัจจัยการผลิตและกระบวนการผลิตในเกือบทุกขั้นตอน จำเป็นต้องพึ่งพิงองค์กรภาครัฐธุรกิจเอกชนในการจัดหาปัจจัยการผลิตและเทคโนโลยีเกือบทุกด้าน

จนเกษตรกรเองแทบไม่ต่างไปจากโรงงานรับจ้างในฟาร์มทำงานในที่ดินของตนเอง การส่งเสริมการพึ่งพาตนเองของเกษตรกรในระบบเกษตรอินทรีย์จำเป็นส่วนหนึ่งของการสร้างความเข้มแข็งและความอิสระของเกษตรกรและองค์กรการเกษตร ซึ่งจะมีส่วนสำคัญในการพัฒนาประชาธิปไตยระดับรากหญ้าด้วย

3.3 แนวคิดการประยุกต์ใช้ตามแนวทางเกษตรอินทรีย์ การสร้างความยั่งยืนให้กับสุขภาพอย่างเป็นองค์รวมของดิน พืช สัตว์ มนุษย์ และโลกสุขภาพของสิ่งมีชีวิตแต่ละปัจเจกและของชุมชนเป็นหนึ่งเดียวกันกับสุขภาพของระบบนิเวศ โดยการทำเกษตรอินทรีย์จะต้องตั้งอยู่บนรากฐานของระบบนิเวศวิทยาและวัฏจักรแห่งชาติ การผลิตการเกษตรจะต้องสอดคล้องกับวิถีแห่งธรรมชาติและช่วยทำให้ระบบและวัฏจักรธรรมชาติเพิ่มพูนและยั่งยืนมากขึ้นหลักการเกษตรอินทรีย์ในเรื่องนี้ต้องอยู่บนกระบวนการผลิตการเกษตรจึงต้องพึ่งพาอาศัยกระบวนการทางนิเวศวิทยาและวงจรของธรรมชาติ โดยการเรียนรู้และสร้างระบบนิเวศสำหรับให้เหมาะสมกับการผลิตแต่ละชนิดยกตัวอย่างเช่น ในกรณีของการปลูกพืช เกษตรกรจะต้องปรับปรุงดินให้มีชีวิต หรือในการเลี้ยงสัตว์ เกษตรกรต้องใส่ใจกับระบบนิเวศโดยรวมของฟาร์ม หรือในการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ เกษตรกรต้องใส่ใจกับระบบนิเวศของบ่อเลี้ยงการเพาะปลูก เลี้ยงสัตว์ หรือแม้แต่การเก็บเกี่ยวผลผลิตจากป่าจะต้องสอดคล้องกับวัฏจักรและสมดุลทางธรรมชาติ นอกจากนี้การประยุกต์ใช้เกษตรอินทรีย์ควรจะต้องอยู่บนความสัมพันธ์ที่มีความเป็นธรรมระหว่างสิ่งแวดล้อมโดยรวมและสิ่งมีชีวิตความเป็นธรรมนี้ควรถึงความเท่าเทียม การเคารพความยุติธรรมและมีส่วนในการปกป้องพิทักษ์โลกที่เราอาศัยอยู่ทั้งในระหว่างมนุษย์ด้วยกันเอง และระหว่างมนุษย์กับสิ่งมีชีวิตอื่นๆในหลักการด้านนี้ความสัมพันธ์ของผู้คนที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการผลิตและการจัดการผลิตเกษตรอินทรีย์ในทุกระดับควรมีความสัมพันธ์กันอย่างเป็นธรรมทั้งเกษตรกร คนงาน ผู้แปรรูป ผู้จัดจำหน่าย ผู้ค้า และผู้บริโภค ทุกคนควรได้รับโอกาสในการมีคุณภาพชีวิตที่ดี โดยต้องมีการดูแลเอาใจใส่และมีการบริหารจัดการเกษตรอินทรีย์ ซึ่งต้องดำเนินการอย่างระมัดระวังและรับผิดชอบเพื่อปกป้องสุขภาพและความเป็นอยู่ของผู้คนทั้งในปัจจุบันและอนาคตรวมทั้งพิทักษ์ปกป้องสภาพแวดล้อมโดยรวมด้วยเกษตรอินทรีย์เป็นระบบที่มีพลวัตและมีชีวิตในตัวเอง[6] ทั้งนี้การเปลี่ยนแปลงจะเกิดขึ้นได้จากปัจจัยภายในและภายนอก ผู้ที่เกี่ยวข้องกับเกษตรอินทรีย์ควรดำเนินการต่างๆเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพและเพิ่มผลผลิตในการผลิตแต่ในขณะเดียวกันจะต้องระมัดระวังอย่าให้เกิดความเสี่ยงต่อสุขภาพและสิ่งแวดล้อม ดังนั้นเทคโนโลยีการผลิตใหม่ๆจะต้องมีการประเมินผลกระทบอย่างจริงจัง และแม้แต่เทคโนโลยีที่มีการใช้อยู่แล้วก็ควรต้องมีการทบทวนและประเมินกันอยู่ทั้งนี้เพราะมนุษย์เรายังไม่มีความรู้ความเข้าใจอย่างดีพอเกี่ยวกับระบบนิเวศการเกษตร ที่มีความสลับซับซ้อน[7]

ดังนั้นการประยุกต์ใช้ตามแนวทางเกษตรอินทรีย์ ต้องดำเนินการต่างๆด้วยความระมัดระวังและรับผิดชอบต่อหัวใจสำคัญ

ของการบริหารจัดการ การพัฒนาและการคัดเลือกเทคโนโลยีที่นำมาใช้ในการเกษตรอินทรีย์ความรู้ทางวิทยาศาสตร์เป็นสิ่งจำเป็นเพื่อสร้างหลักประกันความมั่นใจว่าเกษตรอินทรีย์นั้นปลอดภัยและเหมาะสมกับสิ่งแวดล้อมแต่อย่างไรก็ตามความรู้ทางวิทยาศาสตร์แต่เพียงอย่างเดียวไม่เพียงพอ ประสบการณ์จากการปฏิบัติและภูมิปัญญาที่เหมาะสมถ่ายทอดกันมาอาจก็อาจมีบทบาทในการแก้ปัญหาต่างๆได้เช่นกันเกษตรกรและผู้ประกอบการควรมีการประเมินความเสี่ยงและเตรียมการป้องกันจากการนำเทคโนโลยีต่างๆมาใช้ และปฏิเสธเทคโนโลยีที่มีความแปรปรวนมาก เช่น เทคโนโลยีพันธุวิศวกรรม การตัดสินใจเลือกเทคโนโลยีต่างๆต้องพิจารณาถึงความจำเป็นและระบบคุณค่าของผู้ที่เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะผู้ที่อาจได้รับผลกระทบและจะต้องมีการปรึกษาหารืออย่างโปร่งใสและมีส่วนร่วม

4. วิธีดำเนินงาน

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ เพื่อเก็บรวบรวม และจัดระบบข้อมูลความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นทั้งข้อมูลหัตถ์ ภูมิและปฐภูมิ โดยใช้วิธีวิทยาการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research : PAR) กับประชากรที่เข้าร่วมโครงการวิจัยในพื้นที่ชุมชนตำบลป่าอ้อ อำเภอเถิน จังหวัดอุทัยธานี และปราชญ์ และ ครูภูมิปัญญาท้องถิ่น รวมทั้งสมาชิกกลุ่มวิสาหกิจชุมชนตำบลป่าอ้อ จำนวน 132 คน ด้วยวิธีการสุ่มเฉพาะเจาะจง และมีเครื่องมือที่ใช้ในการจัดเก็บรวบรวมข้อมูล ประกอบด้วย (1) แบบสัมภาษณ์เจาะลึก เพื่อเก็บข้อมูลรายละเอียดด้านบริบทชุมชนและการจัดการหนี้สินของกลุ่มวิสาหกิจชุมชน (2) การสนทนากลุ่ม จัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ (3) แบบบันทึกการสนทนากลุ่ม การจดบันทึก เครื่องบันทึกเสียง กล้องบันทึกภาพ (4) การสังเกต แบบการจดบันทึกการสังเกต ทั้งนี้คณะผู้วิจัยได้ดำเนินการตามขั้นตอนการวิจัย ดังนี้

1) การศึกษาบริบทพื้นที่และชุมชนกลุ่มวิสาหกิจชุมชนตำบลป่าอ้อรวมถึงการชี้แจงให้กลุ่มตัวอย่างรับทราบและเข้าใจในการดำเนินการวิจัย

2) เก็บข้อมูลโดยการสัมภาษณ์สมาชิกกลุ่มวิสาหกิจชุมชนตำบลป่าอ้อ เกี่ยวกับหนี้ภาคครัวเรือนของกลุ่มตัวอย่าง แล้วนำมาวิเคราะห์ข้อมูล รวมทั้งคืนข้อมูลให้กับกลุ่มตัวอย่าง การเก็บข้อมูลใน

3) ผู้วิจัย และกลุ่มตัวอย่าง ศึกษาข้อมูลหนี้ภาคครัวเรือนร่วมกัน และวางแผนการแก้ไขหนี้ภาคครัวเรือนร่วมกัน อย่างเป็นระบบตามแนวทางเกษตรอินทรีย์โดยการจัดเวทีชาวบ้านเพื่อกำหนดแนวทางการแก้ไขปัญหาหนี้สิน

4) ดำเนินการศึกษารูปแบบการแก้ไขปัญหาหนี้สินภาคครัวเรือนของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนตำบลป่าอ้อด้วยแนวทางเกษตรอินทรีย์ภายใต้ 3 กิจกรรมหลัก ได้แก่

4.1 การลดรายจ่ายและการเพิ่มรายได้ผ่านโครงการส่งเสริมเกษตรอินทรีย์ แบบครบวงจรตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง โดยจัดให้บริการแนะนำวิชาชีพที่เสริมรายได้ให้กับกลุ่มเป้าหมาย และดำเนินการศึกษาและวิจัยเพื่อพัฒนานวัตกรรมอาชีพ จัดกิจกรรมเสริมสร้างจิตสำนึกเศรษฐกิจพอเพียงและการมีส่วนร่วม ติดตามประเมินผลการจัดกิจกรรมตั้งแต่เริ่มต้นจนถึงสิ้นสุดโครงการ และสรุปผลการดำเนินงานในรูปแบบเอกสารทางวิชาการ

4.2 การสร้างความยั่งยืน ได้แก่ การสร้างภูมิคุ้มกันทางปัญญาให้กับกลุ่มตัวอย่าง สร้างความตระหนักและจิตสำนึก การแลกเปลี่ยนเรียนรู้และศึกษาความรู้ตลอดชีวิต

5) เก็บข้อมูลหลังการดำเนินการวิจัยเกี่ยวกับนี้ภาคครัวเรือนของกลุ่มตัวอย่าง แล้วตรวจสอบ วิเคราะห์ สังเคราะห์ ข้อมูล ประกอบด้วย การตรวจสอบ ข้อมูลใช้วิธีการตรวจสอบ แบบสามเส้า (Triangulation) ทั้งการตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้าด้านข้อมูล (Data Triangulation) การตรวจสอบข้อมูลสามเส้าด้านผู้วิจัย (Investigator triangulation) และการตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้าด้านวิธีการเก็บ รวบรวมข้อมูล (Methodological Triangulation) สำหรับการวิเคราะห์สังเคราะห์ข้อมูล โดยวิธีวิเคราะห์เชิงเนื้อหา ด้วยวิธีการเรียงเรียงตรวจสอบข้อมูลอย่างต่อเนื่องตลอด ระยะเวลาในการเก็บข้อมูล นำข้อมูลที่ได้อ่านและแยกประเภทตามกิจกรรมการลดรายจ่าย การเพิ่มรายได้และสร้างความยั่งยืน

5. ผลการศึกษา

5.1 ผลการศึกษาศึกษาบริบทชุมชนและปัญหาของวิสาหกิจชุมชนตำบลป่าอ้อ อำเภอลานสัก จังหวัดอุทัยธานี พบว่า ตำบลป่าอ้อ อำเภอลานสัก จังหวัดอุทัยธานี อยู่ห่างจากตัวอำเภอลานสัก ประมาณ 13 กิโลเมตร และอยู่ห่างจากจังหวัดอุทัยธานี ประมาณ 63 กิโลเมตร ในเส้นทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 3438 และอยู่ห่างจากกรุงเทพฯ 363 กิโลเมตร สภาพพื้นที่เป็นที่ราบสูง และภูเขา ดินอุดมสมบูรณ์ เหมาะแก่การทำมาหากิน เดิมเป็นป่าสงวน ต่อมากลายเป็นป่าเสื่อมโทรม มีผู้คนอพยพเข้ามาอยู่อาศัย มีการปลูกบ้านเรือนกระจุกกระจาย สภาพทั่วไปมีลักษณะลาดเททางทิศตะวันตกไปทางทิศตะวันออก และที่ราบสลับเชิงเขา คือ เขาช่องขี้เขาไม้ฉนวน พื้นที่ 1 ใน 3 เป็นป่าไม้จำนวนหมู่บ้านในเขตองค์การบริหารส่วนตำบลป่าอ้อ เต็มพื้นที่ทั้งหมู่บ้าน 11 หมู่บ้าน ประชากรในชุมชน จำนวน 7,360 คน แบ่งเป็น เพศ ชาย จำนวน 3,723 คน หญิง จำนวน 3,637 คน มีทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์(ป่าไม้, แหล่งน้ำ, มูลค้างคาว ประชาชนส่วนใหญ่ในตำบลจะมีที่ดินเป็นของตนเอง เพื่อไว้ใช้ประกอบอาชีพ มีผู้นำชุมชนที่เข้มแข็งประชาชนในตำบลมีน้ำใจที่ต่อกัน มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่มีศูนย์การเรียนรู้เกษตรทฤษฎีใหม่ เพื่อใช้เป็นประโยชน์ให้ประชาชนที่อยู่ในตำบลหรือตำบลใกล้เคียงเรียนรู้ มีแหล่งที่ให้ศึกษาหาความรู้เป็นจำนวนมาก ไม่ว่าจะเป็นสถานศึกษา ปราชญ์ชาวบ้าน ฯลฯ มี

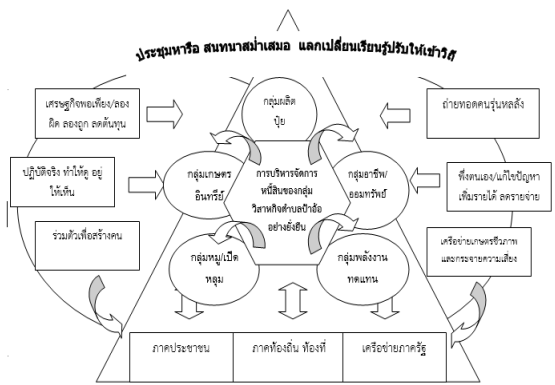
กลุ่มสวัสดิการชุมชน (กลุ่มออมทรัพย์, การออมเงินของคนในหมู่บ้าน) กลุ่มอาชีพ กลุ่มปุ๋ยอินทรีย์ กลุ่มปลูกข้าวพันธุ์ดี (ข้าวปลอดสารพิษ) จนทำให้เกิดการรวมกลุ่มเป็นวิสาหกิจชุมชนตำบลป่าอ้อขึ้น

ปัจจุบันตำบลป่าอ้อ ได้มีการพัฒนาตำบลเป็นการขับเคลื่อนกระบวนการมีส่วนร่วมจากภายในด้วยแกนนำที่เป็นผู้นำชุมชนที่คิดนอกกรอบ แล้วมาร่วมสร้างชุมชนเข้มแข็งจนเป็นต้นแบบที่สามารถขยายเครือข่ายได้ครอบคลุมทั้งตำบลเป็นเครือข่ายที่แน่นอนและชัดเจนขึ้น มีจุดเด่น คือ การพัฒนาสภาผู้นำ ที่มีการสร้างแผนตำบลที่สอดคล้องกับแผน อบต. ที่เคลื่อนและปรับทุกปีควบคู่กันไปให้เป็นแผนแม่บทโดยอาศัยเวทีประชาคมของทุกหมู่บ้าน มีการเชื่อมประสานระหว่างท้องที่และท้องถิ่นโดยเฉพาะกลุ่มวิสาหกิจชุมชนตำบลป่าอ้อ ที่เป็นเครื่องมือและมีบทบาทสำคัญในการสร้างความตื่นตัวให้แก่ชุมชนต่างๆ ด้วยทีมการจัดการความรู้ การถอดบทเรียน เพิ่มเติมความรู้วิชาการจากภายนอก การค้นหาเอกลักษณ์และคุณลักษณะเฉพาะของการเป็นแหล่งเรียนรู้ของชุมชน อีกทั้งมีแนวคิดในการพึ่งตนเองของแกนนำกลุ่มคือ คุณลุงเพียรธรรม พันพงษ์พัฒน์ ที่มีเป็นทุนเดิมอยู่ก่อนแล้ว ได้นำเอาองค์ความรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการเกษตรมาปรับใช้ในแปลงรูปแบบของเกษตรให้เป็นแบบผสมผสาน รวมถึงการนำแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงซึ่งเป็นพระราชดำริสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมาใช้เป็นแนวคิดหลักในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนในตำบลป่าอ้อ ให้เกิดเป็นความสุขกาย สุขใจ คนในชุมชนคิดเองได้ แก้ปัญหาและดูแลคนในชุมชนของตนเองได้ ต้องมีหลักเศรษฐกิจพอเพียงในการดำรงชีวิต รวมถึงต้องมีเครือข่ายร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกัน ซึ่งจะนำไปสู่การพัฒนาไปเรื่อยๆ ไม่มีหยุดนิ่ง นอกจากนี้ต้องมีการอนุรักษ์ประเพณี วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติที่มีอยู่ด้วย

5.2 ผลการศึกษารูปแบบการบริหารจัดการและการแก้ไขปัญหาหนี้สินภาคครัวเรือนตามแนวทางเกษตรอินทรีย์ของวิสาหกิจชุมชนตำบลป่าอ้อ อำเภอลานสัก จังหวัดอุทัยธานี จากการศึกษากระบวนการเรียนรู้ในการวิเคราะห์สาเหตุปัญหาหนี้สิน การเรียนรู้เพื่อหาแนวทางแก้ไขปัญหาหนี้สินของเกษตรกรพบว่าเกษตรกรที่เป็นสมาชิกกลุ่มวิสาหกิจชุมชนตำบลป่าอ้อมีพัฒนาการของกระบวนการเรียนรู้ที่มีการต่อยอดทั้งในแง่ของการพัฒนาองค์ความรู้ แหล่งข้อมูลของการเรียนรู้และขยายการเรียนรู้สู่ระดับชุมชนเพื่อให้เกิดพลังขับเคลื่อนสู่กิจกรรมการแก้ไขปัญหาหนี้สินที่เป็นรูปธรรมในหลากหลายกิจกรรม โดยจากการประมวลกิจกรรมเพื่อแก้ไขปัญหาหนี้สินของเกษตรกรในชุมชนของกลุ่มร่วมกัน ทำให้เกิดกิจกรรมในโครงการที่หลากหลายด้วยการส่งเสริมการผลิตภาคเกษตร ประกอบด้วยโครงการต่างๆ อาทิเช่น โครงการส่งเสริมเกษตรอินทรีย์แบบครบวงจรตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง และโครงการชุมชนต้นแบบชุมชนมีสุขด้วยแนวพระราชดำริเศรษฐกิจผ่านกระบวนการดำเนินการแบ่งออกเป็น 4 กิจกรรม คือ 1) กิจกรรม

การลดต้นทุนการผลิต ประกอบไปด้วย การแลกเปลี่ยนแรงงาน การใช้ปุ๋ยอินทรีย์น้ำ ปุ๋ยพืชสด หรือสารชีวภาพ การเรียนรู้เพื่อวิเคราะห์ธาตุอาหารของดิน 2) กิจกรรมการกระจายความเสี่ยง ประกอบไปด้วย การลดพื้นที่เพาะปลูก การปลูกพืชผสมผสานการเลี้ยงสัตว์ผสมผสาน 3) กิจกรรมการเพิ่มรายได้ ประกอบไปด้วย การแปรรูปผลผลิต การปลูกพืชเลี้ยงสัตว์เสริมรายได้ รายได้ โดยส่งเสริมให้มีการปลูกข้าวพันธุ์ดี (ข้าวปลอดสารพิษ) เพื่อไว้บริโภคในครัวเรือนและจำหน่าย, ส่งเสริมให้ตั้งกลุ่มอาชีพต่างๆ ในตำบลและ 4) กิจกรรมการลดรายจ่าย ด้วยการบริโภคอาหารมีคุณภาพไม่แพง การสร้างแหล่งอาหารไว้บริโภคในครัวเรือน การลดค่าใช้จ่ายฟุ่มเฟือย การสร้างเสริมสุขภาพ เช่น การออกกำลังกาย เพื่อลดค่าใช้จ่ายในการรักษา การลดค่าใช้จ่ายด้านภาษีสังคม โดยการส่งเสริมให้ประชาชนในตำบลทำบัญชีครัวเรือนเพื่อบันทึกรายรับ-รายจ่ายภายในของครอบครัวในแต่ละวัน, ปลูกพืช เลี้ยงสัตว์ไว้สำหรับไว้บริโภคในครัวเรือน, ใช้ผลิตภัณฑ์ปลอดสารพิษในการทำเกษตร (เช่น ใช้น้ำควั่นไม่ร่วมกับสารเคมีกำจัดแมลง จะสามารถลดปริมาณการใช้สารเคมีให้น้อยลง) อันจะนำไปสู่การสร้างที่ยั่งยืน โดยสร้างความตระหนักให้ประชาชนในตำบลเห็นคุณค่าของทรัพยากรทางธรรมชาติที่มีอยู่ในท้องถิ่นไม่ว่าจะเป็นข้าวพันธุ์ดี (ข้าวปลอดสารพิษ), ปุ๋ยอินทรีย์ ที่มีอยู่เดิมให้มีการพัฒนาต่อยอดให้คงอยู่ไว้คู่กับตำบล, สร้างอาชีพเสริมให้กับประชาชนในตำบลทำ ก็จะเป็นการลดภาระหนี้สินที่มีอยู่ได้อีกทางหนึ่ง ทำให้การบริหารจัดการกระบวนการดังกล่าว ส่งผลเป็นรูปธรรมมากขึ้น และได้มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้อย่างเป็นระบบ สมาชิกกลุ่มมีการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมในการใช้จ่ายจากเดิมที่ทำให้เกิดหนี้สิน รู้จักกระบวนการที่ทำให้รายจ่ายลดลงและเพิ่มรายได้จากการใช้ผลิตภัณฑ์ที่เป็นเกษตรอินทรีย์เข้ามาช่วยเพิ่มขึ้น สามารถสรุปได้ดังภาพที่ 1

ภาพที่ 1 รูปแบบและแนวทางการบริหารจัดการหนี้สินตามแนวทางเกษตรอินทรีย์

นอกจากนี้การปรับกระบวนการทำการเกษตรของกลุ่มวิสาหกิจหรือเกษตรปลอดภัยตามแนวคิดพื้นฐานของการแก้ไขปัญหาหนี้สินของเกษตรกรผ่านเกษตรอินทรีย์ตำบลป้าอ้อ คือ การทำการเกษตรอินทรีย์แบบองค์รวม ซึ่งแตกต่างอย่างมากจากระบบเกษตรแบบใหม่ ที่มุ่งเน้นการใช้ปัจจัยการผลิตต่างๆ เพื่อเพิ่มผลผลิต

เฉพาะพืชที่ปลูกซึ่งเป็นแนวคิดแบบแยกส่วน เพราะให้ความสนใจเฉพาะแต่ผลผลิตของพืชหลักที่ปลูก โดยไม่ได้คำนึงถึงผลกระทบต่อทรัพยากรการเกษตรหรือนิเวศการเกษตร สำหรับเกษตรกรอินทรีย์ซึ่งเป็นการเกษตรแบบองค์รวมจะให้ความสำคัญกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและระบบนิเวศ

6. สรุปและการอภิปรายผล

จากการศึกษาพบว่า ปัญหาหนี้สินเป็นปัญหาที่ครอบครัวเกษตรกรแทบจะทุกหลังคาเรือนในตำบลป้าอ้อ อำเภอหลานสัก จังหวัดอุทัยธานี และรายได้ที่เกิดจากการผลิตภาคการเกษตรของครัวเรือนนั้นไม่เพียงพอต่อการชำระหนี้สินรวมทั้งค่าใช้จ่ายต่างๆในชีวิตประจำวันของสมาชิกแต่เนื่องจากเงื่อนไขที่เป็นศักยภาพของชุมชนในด้านต่างๆ คือ ทรัพยากรที่เป็นปัจจัยการผลิตสำคัญเงื่อนไขทางสังคมวัฒนธรรม เงื่อนไขของกลุ่มองค์กรและกลุ่มอาชีพเป็นเงื่อนไขของศักยภาพของแกนนำชุมชนและเกษตรกรในการปรับตัวเพื่อพัฒนาศักยภาพการผลิตรวมทั้งการหนุนเสริมจากภายนอก[8] จึงทำให้ระบบเศรษฐกิจของครอบครัวและชุมชนยังคงดำรงอยู่ได้ การบริหารจัดการกับปัญหาหนี้สินดังกล่าวเสมือนก่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันและเกิดเป็นองค์ความรู้ใหม่ของชุมชนที่เรียกว่า “องค์ความรู้เฉพาะที่ตามสถานการณ์” คือ 1) องค์ความรู้เกี่ยวกับสาเหตุและผลกระทบที่เกิดจากปัญหาหนี้สิน 2) องค์ความรู้เกี่ยวกับแนวทางการแก้ไขปัญหาหนี้สิน 3) องค์ความรู้เกี่ยวกับบทเรียนที่เป็นผลจากปฏิบัติการในการแก้ไขปัญหาหนี้สิน ทั้ง 3 ส่วนที่ผ่านกระบวนการเรียนรู้ที่จะสะท้อนให้เห็นความเชื่อมโยงในการแก้ไขปัญหาหนี้สิน ทั้งในระดับพื้นที่และระดับโครงสร้างของชุมชนได้ ซึ่งหากจะแก้ไขปัญหาหนี้สินให้เกิดผลสำเร็จเป็นธรรมและยั่งยืนอย่างแท้จริงแล้วต้องแก้ไขในลักษณะคู่ขนาน แต่อย่างไรก็ตาม องค์ความรู้การบริหารจัดการดังกล่าว เป็นเพียงจุดเริ่มต้นที่เริ่มก่อตัวพัฒนาขึ้นก็ตาม แต่สิ่งสำคัญอยู่ที่การต่อยอดและต่อเนื่องซึ่งรักษาฐานต่อไปให้เป็นระบบด้วยกรอบอาศัยแกนนำที่มีบทบาทสำคัญในการขับเคลื่อนในกลุ่มวิสาหกิจชุมชนป้าอ้อ ก็มีคุณลุงเพียรธรรม พันพงษ์พันธ์ ที่ผลักดันให้มีการแก้ไขเชิงบูรณาการ โดยเริ่มตั้งแต่การทำความเข้าใจถึงสาเหตุผลกระทบและแนวทางแก้ไขปัญหาหนี้สินในแต่ละบริบทครอบครัว โดยที่แกนนำชุมชนและแกนนำเกษตรกรกลุ่มเกษตรปลอดภัย จะเริ่มทำให้อุ่นและอยู่ให้เห็นแล้วค่อยขยายผลการปฏิบัติกับกลุ่มอื่นๆ ต่อไปอีก เนื่องจากเกษตรกรบางคนในชุมชนจะไม่กล้าเสี่ยงที่จะเปลี่ยนวิถีปฏิบัติในกระบวนการผลิตง่ายๆ หากไม่เห็นตัวอย่างหรือเห็นผลในภาคปฏิบัติจริง กรณีนี้ ผู้นำชุมชนและแกนนำเกษตรกรจึงมีความสำคัญมากในฐานะที่เป็นผู้นำของความเปลี่ยนแปลงจึงสามารถทำให้การแก้ไขปัญหาหนี้สินภาคครัวเรือนนั้นประสบความสำเร็จได้ในระดับหนึ่งและสามารถใช้เป็นรูปแบบหรือแนวทางในการประยุกต์ใช้ในชุมชนใกล้เคียงและชุมชนอื่นๆได้ต่อไป

7. ข้อเสนอแนะ

7.1 ข้อเสนอแนะต่อการนำไปใช้ประโยชน์

7.1.1. งานวิจัยครั้งนี้เป็นแบบมีส่วนร่วมและพัฒนาสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นเพื่อให้เป็นแนวทางในการสร้างอาชีพเสริมสำหรับการแก้ไขปัญหาหนี้สินในแต่ละบริบทของท้องถิ่นได้

7.1.2. หน่วยงานที่เกี่ยวข้องจะต้องเรียนรู้กระบวนการจัดการหนี้สิน การฟื้นฟูและพัฒนาชีวิตของเกษตรกร ประสบการณ์ บทเรียนของกลุ่มอาชีพหรือกลุ่มวิสาหกิจชุมชน ที่แก้ปัญหาของตนเองได้ และสร้างกระบวนการในการเรียนรู้และระบอบกลไกในการขยายผล แทนการสร้างนโยบายจากบนสู่ล่างระยะสั้น

7.1.3. หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรปฏิรูปหน่วยงานจัดการหนี้ของเกษตรกร ให้เป็นระบบโดยอาจพิจารณารวมกองทุนฟื้นฟูและพัฒนาเกษตรกร และกองทุนหมุนเวียนเพื่อการกู้ยืมแก่เกษตรกรและผู้ยากจนให้เป็นหน่วยงานเดียว เพื่อให้การแก้ปัญหาหนี้สินของเกษตรกรมีประสิทธิภาพ

7.1.4. หน่วยงานที่เกี่ยวข้องต้องสนับสนุนเครื่องมือ งบประมาณ และบุคลากรให้หน่วยงานเพื่อการจัดการหนี้และการฟื้นฟูชีวิตเกษตรกรให้สามารถดำเนินงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ และส่งเสริมผลักดันรวมถึงการขับเคลื่อน เกษตรกรให้มีการดำเนินกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง ตลอดจนสร้างแกนนำผู้ทำให้อู่ยู่ให้เห็น เป็นเครือข่ายเพิ่มขึ้น

7.1.5. สำหรับเกษตรกรต้องมีการปรับปรุงและพัฒนาระบบ รวมถึงกลไกที่รวมตัวกันเพื่อแก้ปัญหาและพัฒนาสมาชิกให้สามารถพึ่งตนเองและพึ่งกันเอง และต้องไม่ใช่องค์กร “นายหน้า” เพื่อการแสวงหาประโยชน์ของแกนนำ โดยต้องเข้าสู่กระบวนการเรียนรู้เพื่อการฟื้นฟูชีวิต โดยเฉพาะอย่างยิ่งการนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้อย่างจริงจังทั้งระดับสมาชิก และระดับองค์กร ให้สามารถพึ่งตนเองในด้านต่างๆ รวมถึงพัฒนาวิสาหกิจ และสร้างเครือข่ายให้เข้มแข็ง

7.2 ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

7.2.1. ควรมีการศึกษาเพิ่มเติมเกี่ยวกับการจัดองค์ความรู้ให้มีการบูรณาการทุนทางสังคมที่เกี่ยวข้องในชุมชนของประเทศไทย และศึกษาเกี่ยวกับความสัมพันธ์ของแต่ละองค์ประกอบของกิจกรรมกลุ่มชุมชนต่างๆ เพื่อนำมาสู่ตัวกำหนดในการแก้ไขปัญหาหนี้ภาคครัวเรือนได้ชัดเจนยิ่งขึ้น

7.2.2. ควรค้นหาหรือศึกษานวัตกรรมใหม่ๆ ที่สร้างมูลค่าเพิ่มจากการรวมกลุ่มวิสาหกิจและกลุ่มอาชีพ ซึ่งจะนำไปสู่การมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น

8. กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยเรื่องนี้ได้รับทุนสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ(สสส.) ปี พ.ศ. 2555 ภายใต้โครงการสร้างเสริมสุขภาพเพื่อความอยู่ดีมีสุขโดยเครือข่ายองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ในเขตพื้นที่บริการมหาวิทยาลัยราชภัฏนครสวรรค์(อุทัยธานี) ขอขอบพระคุณ นายก และเจ้าหน้าที่เกี่ยวข้องของอบต.ป่าอ้อ สมาชิกกลุ่มวิสาหกิจชุมชนป่าอ้อ ผู้ใหญ่บ้านและชาวบ้านตำบลป่าอ้อ อำเภออลานสัก จังหวัดอุทัยธานี รวมถึงผู้เข้าร่วมโครงการวิจัยในครั้งนี้ และทำให้สำเร็จเรียบร้อยลุล่วงไปด้วยดี

9. เอกสารอ้างอิง

- [1] สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.). (2544). *ยุทธศาสตร์ชาติเพื่อความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจสังคมและศีลธรรม*. (พิมพ์ครั้งที่ 7) กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์หมอชาวบ้าน.
- [2] องค์การบริหารส่วนตำบลป่าอ้อ. (2555). *เอกสารรายงานประจำปี 2554-2555*. อำเภออลานสัก จังหวัดอุทัยธานี.
- [3] มานิตย์ สิงห์ทองชัย. (2554). *การประยุกต์แนวคิดเกษตรทฤษฎีใหม่และเศรษฐกิจพอเพียงในการทำการเกษตรและผลกระทบทางเศรษฐกิจและสังคมของเกษตรกรในกลุ่มจังหวัดภาคเหนือ ตอนล่าง*. สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา (สกอ.)
- [4] กริเนท มุลนิธิสายใยแผ่นดิน. (2546). *สถานการณ์เกษตรอินทรีย์ไทยและเกษตรอินทรีย์โลก*.มูลนิธิสายใยแผ่นดิน.
- [5] ไชยรัตน์ ปราณี. (2551). *การดำเนินแก้ไขปัญหาความยากจนตามแนวพระราชดำริเรื่อง การพึ่งตนเองในพื้นที่ยากจนตำบลลูกคู่ อำเภอทัพทัน จังหวัดอุทัยธานี*. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)
- [6] Coleman, James. Summer. (1998). "Social Capital in the Creation of Human Capital". *American Journal of Sociology*.
- [7] สัญญา สัญญาวิวัฒน์. (2544) "การพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจในชุมชน". กรุงเทพมหานคร:โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- [8] Putnam, Robert. (2000). *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*. New York: Simon and Shuster.